

A túlsó part metaforája sajnos aktualizálható az olvasó és az esszéekben szereplő művek viszonyára is. Elgondolkodtató, hogy a kötetben megemlített művek többsége a magyar közönség számára hozzáférhetetlen, ezért a szerzőnek olykor teret kell találnia a tartalom ismertetésére és bizonyos háttérinformációk elhelyezésére. Szerencsére Földényi mindezt roppant jó arányérzékkel teszi, így esszéi nem válnak ismertetőkke. A klasszikus esszéírás hagyományait figyelembe véve a filozófia, egyes szaktudományok és a szépirodalom elemeit vegyíti írásaiban, melyek végső következtetései hűen tükrözik gondolatrendszerét. Könnyen tettenérhetőek ugyanazok a tételek más és más metaforából előbújva, ami nem meglepő egy esszékötet olvasgatása közben, néha mégis zavaró. A pillanat felfoghatatlanságának igézete, a halál gondolatától való menekülési kísérletek, a válaszok keresésének hiábavalósága, a keresztyén hagyomány dogmáitól mentes világ határainak körvonalazása azok a legfőbb csomópontok, ahol az esszék gondolatmenetei újra és újra összefutnak. Földényi F. László könyve nem ígér könnyed sétahajózást, de azzal a lehetőséggel kecsegtet, hogy képzeletbeli hajóján a túlsó part közelébe sodródhatunk, és néhány percre előtűnik a régen sejthető, ám soha nem látott túlparti természet. (*Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1990.*)

SZINCSONK GYÖRGY

## Szakolczay Lajos: Ötágú síp

Szakolczay azon irodalmárok közé tartozik, akik nem az új Magyarország megszületésével egy időben lettek a letűnt korszak irodalompolitikájának bírálói. Ő jóval korábban vállalt föl „rázós” ügyeket, és állt olyan alkotók mellé, akiknek keményen kellett megküzdeniük a kultúra perccemberkéivel.

Minderről tanúskodik az *Ötágú síp* cím alatt összegyűjtött számos tanulmánya, esszéje, kritikája. Néhány név a tartalomból: Kós Károly, Szilágyi Domokos, Illyés Gyula, Szécsi Margit, Kányádi Sándor, Utassy József, Nagy Gáspár, Szócs Géza, Cs. Szabó László, Sütő András. A névsor nem teljes, de talán jelzi Szakolczay érdeklődésének irányait. Meg azt, hogy — Illyés kedves nyelvi találmányát a címbe emelve — nem csupán a jelenlegi Magyarország írói-költői izgatják. Tekintete minden, határainkon túli irodalomra irányul, hangsúlyozván, hogy *egy* magyar irodalom van, de hát a politikai-földrajzi-civilizációs eltérések mégiscsak megmutatják hatásaikat.

A legerősebb sípnek — a külhoniak közül — persze ő is az erdélyit látta. Nem véletlen, hogy a polihisztor Kós Károlyról, a „reneszánsz emberről” szól a könyv nyitó írása, és vele együtt Dsida Jenőt vagy Szilágyi Domokost „rángatja” elő a homályból. Utóbbi szerzőnek nem a közismertebb lírai, hanem az ismeretlenebb prózai életművét értékeli — nem rejtve véka alá a negatívumokat kiemelő véleményét sem. Egyébként is jellemzi az egész *Ötágú sípot*, hogy bár döntő többségben a Szakolczay számára rokonszenves írókról, költőkről esik szó, nem nélkülözzük a szigorú, ugyanakkor józan és reális bíráló hangot sem.

A Szakolczay által művelt irodalomtörténet, esszé és kritika fókuszában az a szemlélet állt, melynek máig Illyés Gyula a legmeghatározóbb támpontja, jelzője. Két írás szól konkrétan róla: az *Illyés Gyula estéje* és *A közösségi érzés hajszálgököerei*. Az előbbi írás egyik kulcsmondata: „Egy bajvivó nemzedék nagy harciosa búcsúzik kürtszóval, s jóllehet, a bölcs hasznosság tudat még mindig olyan friss, hogy építésre ösztönözhet népet, nemzetet — nem feledkezvén meg a szét-szórt nemzetiségekről sem —, de a gyermekcsörgő, a »jövő« várományosának

hangja is hallik." Majd: „Ez Illyés tartása, racionális látomásainak rendje." Szakolczay rendkívül pontosan jellemzi az összetettséget, a morális-művészi magatartást. A pontosságra törekvés mellett megvan benne az alanyával való azonosulási szándék, helyenként a részvét, a szeretet sok szép megnyilvánulása. Tudom, hogy ezek nem esztétikai, „csupán” emberi értékek, ám például Hervay Gizella tragikus sorsának fölillantásakor egyértelmű erények.

Az *Ötágú síp*ban kritikák és átfogóbb igényű tanulmányok váltogatják egymást. Közben igen alapos áttekintést kapunk a kortárs, és jórészt kisebbségi sorsban létező irodalom törekvéseiről. Így például a kevésbé reflektorfényben álló jugoszláviai magyar szerzőkről (Tolnai Ottóról, Ladik Katalinról), vagy a Csehszlovákiában élő Gál Sándorról. Elemző igényű kritikák és tanulmányok ezek; irodalmilag és szociológiailag egyaránt. Érthetjük ez alatt azt, hogy az esztétikai minőségek fölmutatása mellett — a dolog természetéből fakadóan — kikerülhetetlen a sajátos politikai környezet érzékelése. (Ne feledjük, hogy az írások természetesen az ismert kelet-közép-európai váltások előtt születtek!) Mindezen tények mellett is fontosabbak az olyan tanulmányok, mint például a Nagy Gáspár költészetéről szóló. Egyetlen kár, hogy egy évtizeddel ezelőtti létrejötté miatt természetesen hiányzik belőle a mind a költő, mind az őt körülvevő valóság szempontjából oly sok fordulatot hozó nyolcvanas évtized értékelése. (Hogy csak két emlékeztető eseményt emeljünk ki: az Új Forrás-beli Nagy Imre-vers, valamint az éppen a Tiszatáj betiltásában szerepet játszó, *A fiú naplójából* körüli, ma már tragikomikusnak tűnő zűrzavar...) Megállapíthatjuk azonban, hogy Szakolczay mindezen események előtt is jól érzékelte a Nagy Gáspár-jelenség lényegét.

Ugyancsak kiemelkedő jelentőségű a Kilencek második antológiája ürügyén megírt, 1983-as tanulmány. Szakolczay kellőképpen méltatja e kissé laza csoportosulás tetszerúségét; látható, hogy vonzódik a hajdanán Nagy László kézfogásával rajjá szerveződő, a Heteket némiképp követő költőkhöz. Közülük Utassy Józsefet helyezi az élre, bár Péntek Imre, Mezey Katalin vagy Oláh János jelentőségéről is sokat olvashatunk. Utassyról írja egyebek között: „Fölfokozott éntudata, támadták is érte, személyiségvédjegy, ennek — oltalmi szerepének — köszönhető, hogy megőrződött a költő a különféle pokoljárások ellenére is. Utassy kozmikus igényét jelenti be, amikor az embert csillagok árvájaként értékeli, s folyamatrajzában első helyre kerül a *folymatosság* igénylése, megmutatása.”

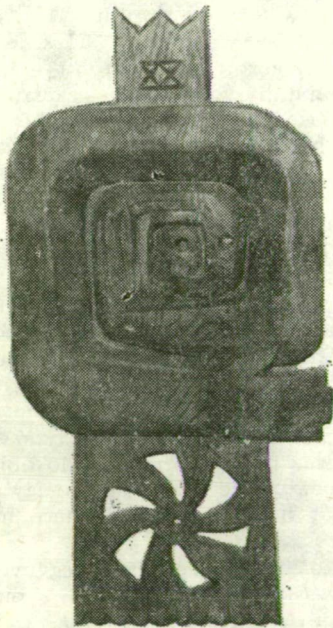
Másutt igen szókimondó bírálatokra lelünk; Szakolczay nem rejtja véka alá a véleményét, amikor pl. egy romániai magyar költői antológia ürügyén megemlíti, hogy a *Hét évszázad magyar versei*, bizony, a szomszéd népek költészetét tekintve sikerületlen válogatás. Ugyanígy teszi szövé *A nyugati magyar irodalom 1945 után* c. könyv hibáit, fogyatékoságait. Semmiképpen sem a köztökdés, netán a rossz szándék vezérli a kritikust. Sokkal inkább az egyetemes magyar irodalomért érzett felelősség. Láthatóan sajnálja, hogy a szerkesztők vagy a kiadók elmulasztották a ténnyel vissza nem térő alkalmat. S a vesztes éppen az ötágú síp egynemelyike... Hiszen például ki vitatná a nyugati magyar irodalomról szóló monográfia korszakos jelentőségét, Béli Miklós, Pomogáts Béla és Rónay László érdekeit? Szakolczay szigorú kritikus. Megpróbál precízen, tényszerűen indokolni, ismereteivel élni. Keresi a támadási felületet, amiből persze akad. Mégis úgy érezzük, hogy bírálatából egyértelműen nem derül ki, hogy a hibák ellenére mégiscsak páratlan a jelentősége a monográfiának.

Az „ötágú síp” természetesen a magyarság sokszínűségét és mégis együvé tartozását jelenti. Mindez kiderül pl. a második Illyés-tanulmányból, amely immáron húszesztendő (A közösségi érzés *hajszálgöckerei*). A *Hajszálgöckerek* szerzője, egyben a Szakolczay könyvének címébe emelt fogalom „névadója” ürügyén olvasuk egyebek között: „Illyés szerepe, akárcsak Zrínyi óta a nemzeti pusztulás vesztét éneklő lírikusoké, fontos poszt: népszolgálat. Ha valaki, ő aztán igen, örököse nemzetféltő nagyjaink magyarságtudományának.” Méltán következik rögtön ezek után a Nagy László prózakötetéről szóló írás (*Adok nektek aranybesszöt*).

Más szempontból — például a „hézagpótlás” szándékának okán — fontos az ugyan-ezen fejezetben (*Közösségből közösségbe*) található, Cs. Szabó Lajos halála után nem sokkal megírt tanulmány. Ebben azt is fejtegeti Szokolczay, hogy összességében szerencséje az egyetemes magyar irodalomnak, hogy Cs. Szabó *kivülről* szemlélt bennünket, s közben szellemi szervezője is lehetett az ötödik sípnak, vagyis a nyugati emigrációnak. Eközben nem vette büntetésnek a külföldi életet.

Az *Ötágú síp* világának gazdagsága és irodalmi-morális ereje szükségképpen mondatja velünk: az utóbbi évek egyik legjelentősebb kritikai és tanulmánykötetét tartjuk kezünkben. (*Magvető, 1989.*)

BAKONYI ISTVÁN



ÖNVÉDELEM



MASZK